

УДК 330.3 (447)

Міщук О. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджуються теоретичні основи моделей економічного розвитку, здійснено їх поглиблений аналіз. Досліджено особливості моделей стійкого розвитку, наздоганяючого розвитку та випереджаючого розвитку. Визначено фактори, які стримують економічний розвиток в Україні та формування моделі випереджаючого розвитку.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, стійкий розвиток, наздоганяючий розвиток, випереджаючий розвиток.

Постановка проблеми. Ключовим елементом розвитку економіки України, загальним орієнтиром її економічної політики є досягнення економічного зростання, яке б забезпечувало не тільки кількісне збільшення показника ВВП, а й поліпшення рівня життя населення, створення сучасної конкурентоспроможної економіки, формування нової моделі економічного розвитку.

Сучасний економічний розвиток є однією з найважливіших суспільних проблем, що виступає об'єктом досліджень вітчизняних економістів і політиків. Тому важливим завданням є не тільки освоєння економічної думки різних напрямів шкіл, а й розробки типології моделей економічного розвитку, яка дозволить окреслити їх зміст та особливості й закласти в основу розробки довгострокових програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні публікації свідчать, що проблеми дослідження моделей економічного розвитку для трансформаційних економік не є новими. Вони знайшли своє відображення у працях таких вчених, як Нуреев Р.М., Чухно А.А., Грицишен Д.О., Вожжов А.П., Москаленко О.М. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У теорії і практиці переважає фрагментарне висвітлення моделей економічного розвитку, тому особливо цікавими є питання їх системного аналізу та обґрунтування.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування і дослідження моделей економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи.

З точки зору темпів економічного зростання світова практика другої половини ХХ століття дозволяє виділити три моделі економічного розвитку [3, 11]:

1. Модель стійкого розвитку;
2. Модель наздоганяючого розвитку;
3. Модель випереджаючого розвитку.

Модель стійкого економічного розвитку рекомендується західними експертами для всіх країн світу, оскільки стійкий розвиток економіки країни є одним з визначальних факторів ефективності інтеграції держави в міжнародні організації, що визначає її місце в системі прийняття рішень глобального масштабу [4] і передбачає підвищення економічної ефективності виробництва за рахунок зниження витрат на одиницю продукції, що виробляється.

Модель стійкого розвитку характерна для країн із високим рівнем розвитку і середньорічними темпами приросту ВВП на рівні 1,5 – 3%. Ці країни, використовуючи світові досягнення НТП мали ріст фондівіддачі протягом тривало-

го періоду, що в свою чергу стало джерелом доходу населення і підприємницьких структур та сприяло розвитку соціальної сфери. У 80-х роках члени Римського клубу рекомендували всім країнам незалежно від рівня економічного розвитку зупинитися на точці „нульового зростання”, відмовившись від інтенсифікації процесів виробництва. Ця модель лягла в основу теорії стійкого розвитку. Процес переходу до стійкого економічного розвитку достатньо тривалий і повинен реалізовуватися, враховуючи створення правової бази, розробку системи господарської діяльності і визначення відповідальності за її екологічні результати, вирішення демографічних проблем, зменшення диференціації в доходах населення і зміни структури споживання.

Проте зважаючи на низький рівень економічного розвитку, що підтверджується падінням рівня ВВП; соціальну нестабільність у суспільстві, що підтверджується низьким рівнем соціального забезпечення та політичною ситуацією в країні; низький рівень екологічної безпеки, що пов'язано з відсутністю дієвого механізму регулювання екологічної діяльності підприємств, Україна не має вагомого значення у врегулюванні економічних відносин в світовому масштабі, незважаючи на значний природний, виробничий і трудовий потенціал [4, с. 97].

Суть *моделі наздоганяючого економічного розвитку* полягає в тому, що високі темпи економічного зростання досягаються за рахунок імпорту технологій та використання дешевої робочої сили, що визначає активність іноземних інвестицій в економіку країн. Ця модель характерна для нових індустріальних країн, рівень економічного розвитку яких та частка їх у світовому господарстві значно виросла за останні десятиріччя. В ХХ ст. визначено три моделі наздоганяючого розвитку (зростання) – моделі імпортозаміщувальної, соціалістичної та експортоорієнтованої індустріалізації.

Вважаємо, що Україна зараз має наздоганяючу модель розвитку, хоча вона має в наявності достатньо факторів економічного зростання, які відсутні були в країнах, що розвиваються, на момент їх економічного підйому (високий рівень освіти, розвинута система фундаментальних досліджень, значні досягнення в наукоємних галузях) для того, щоб перейти до моделі випереджального розвитку. Але в той же час фізична і моральна зношеність основних фондів у галузях сільського господарства та промисловості значно стримує процеси зростання і вимагає повного їх оновлення. В таких умовах розраховувати на значне зростання виробництва предметів споживання не доводиться. Зростання продуктивності і ефективності виробництва в галузях, які орієнтуються на імпортозаміщення, використовую-

ють інновації і мають максимальний мультиплікативний ефект (сільське господарство, легка, харчова промисловість), буде сприяти створенню нових робочих місць, зниженню рівня безробіття, зростанню платоспроможності населення, поповненню дохідної частини бюджету всіх рівнів і розширенню можливостей для розвитку соціальної сфери.

Також подолати відставання в розвитку можливо за рахунок не тільки проходження всіх стадій технічного прогресу, характерних для розвинутих країн, а й прориву, який базується на використанні досвіду накопиченого розвинутими країнами. Україна може вийти на світовий ринок з новою продукцією та забезпечити прорив у технологіях, використовуючи власний наявний науково-технічний потенціал. Пріоритетними інноваційними галузями економіки України повинні стати національно-орієнтовані інноваційні проекти: інформаційні технології, телекомунікації, авіабудування, космічне авіабудування, точне машинобудування. Крім розвитку наукоємних галузей, необхідно змістити акценти на користь традиційних для України галузей, де інноваційний розвиток дасть максимальний економічний і мультиплікативний ефект: модернізація і впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві, створення повноцінної автомобілебудівної галузі, виробництво високотехнологічних конкурентоспроможних будматеріалів, активне оновлення транспортної інфраструктури економіки [2, с. 17].

Активізація проривів наздоганяючої моделі зростання, модернізаційні процеси, які здійснюються шляхом використання інновацій, досягнень НТП становлять основу для формування *моделі випереджаючого розвитку*, яка ставить за мету не просто прискорити темпів економічного зростання, а процес його стимулювання шляхом розвитку пріоритетних галузей економіки, що задовольняють потреби суспільства за рахунок імпорту передових технологій та закріплення конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Рух на випередження, як зазначає А. Чухно, це «рух по шляху становлення постіндустріального суспільства, тобто всебічного розвитку людини, впровадження інтелектуальних технологій, швидкого піднесення науки та освіти, накопичення і використання нових знань» [10, с. 43].

Випереджаючий економічний розвиток передбачає «постановку стратегічних цілей, принципово відмінних від тих, що реалізуються сьогодні в розвинутих країнах світу, та перехід до суперництва з існуючими системами дещо за іншими принципами та критеріями прогресу. Випереджаючий економічний розвиток має в своїй основі принцип випереджаючого стратегічного планування неперервного вдосконалення розвитку виробництва національних економік в частині його трансформації відповідно до нового технологічного способу виробництва, інноваційної модернізації, постійної реконструкції діючого і придбання нового обладнання, розробки і впровадження нових технологічних процесів, нових високоякісних конкурентоспроможних видів продукції, що користується попитом на зовнішніх і внутрішніх ринках збуту, виходячи з існуючих і очікуваних потреб споживачів, з метою забезпечення здатності усіх видів виробництв виконувати ці вимоги і мати можливість перевищувати їх» [5, с. 404].

Найбільших досягнень у формування моделі випереджаючого розвитку досягли Японія, Сінгапур, Південна Корея, Гонконг. Складовою їхніх реформ був розвиток інтелектуального потенціалу.

Особливостями технологічного розвитку у найближчі десятиліття для України повинні стати: по-перше, розвиток технологій, що формуються на стику різних предметних галузей, а по-друге, посилення дифузії сучасних високих технологій в середньо- та низькотехнологічні сектори виробничої сфери, необхідне формування нових виробничих технологій, що забезпечують у рамках традиційних галузей суттєву зміну характеру виробничих процесів і властивостей готової продукції. Зростання продуктивності у світі все більше спиратиметься на нагромадження не фізичного, а людського капіталу та підвищення вкладу в економічне зростання економіки знань [8].

У довгостроковій перспективі країна повинна направляти всі зусилля на перехід до моделі стійкого зростання.

Вибір моделей економічного розвитку, а також побудова відповідної типології залежить від використання механізмів формування економічної політики. Держави, як правило, використовують протипагу «ліберальної» і «активістської» ролі уряду в господарській системі. Але сама по собі протипага лібералізму і активізму не достатня для відповідного розуміння моделей економічного зростання, тому можна використовувати, в якості критерію, позицію уряду в економічно-політичній системі.

Протягом останнього десятиріччя серед моделей, які передбачають ліберальну роль уряду в економіці, домінувала модель «Вашингтонського консенсусу» – домовленість досягнута у 80-х роках між МВФ, Світовим банком та Державною скарбницею США про «правильну» політику стосовно країн, що розвиваються. Ця модель покладена в основу політики МВФ та Світового банку. Суть її полягає у тому, що у сферу сприяння економічному розвитку з боку цих організацій потрапляють лише ті слаборозвинені країни та країни, що розвиваються, які дотримуються певної моделі економічного розвитку [9]. Практика реалізації цієї моделі пов'язана із впровадженням програм приватизації і макроекономічної стабілізації в країнах Центральної Європи та нездійсненням і недоведенням до логічного завершення базових рекомендацій моделі у країнах СНД та Тропічної Африки, що, звичайно, не сприяло відновленню економічного зростання.

Особлива індивідуальність притаманна японській моделі розвитку. Економічна система післявоєнної Японії відрізнялася від інших розвинутих країн слабкістю елементів вільного ринку. Це було пов'язано із пріоритетною роллю держави та так званого «групування» у сфері бізнесу. Групування – «кейрецу» – у вигляді «об'єднань», які охоплюють різні сфери економіки є специфічною формою організації бізнесу і «групова орієнтація» стала частиною національного характеру японців [1, с. 99-101].

Японія у своїй політиці економічного зростання відмовилася від ліберальної економічної стратегії, а використала шлях реформування, виходячи з інтересів національної економіки та основ індикативного планування. Зміст японської стратегії полягав у створенні інституту, який буде здійснювати планування та розробку як загальної, так і галузевої, регіональної, зовнішньоеко-

номічної стратегії економічного розвитку. Координація можливостей бізнесу та державного регулювання на основі програм планування стала запорукою успіху економічного розвитку Японії.

Цікавим є досвід Китаю на шляху економічного розвитку. Китайські реформи – поступові, з проведенням аграрних реформ, значною мобілізацією іноземного капіталу та розвитком малого і середнього бізнесу. Темпи економічного зростання Китаю базуються на інвестиціях, внутрішньому попиті та експорті.

Поєднання сучасних ринкових механізмів господарювання з особливою організацією побудови зв'язків, що обумовлено історичними і культурними традиціями, є головною рисою моделі зростання КНР.

Суть стратегії економічної реформи Китаю включає такі напрями:

1. Досягнення рівня середнього прожиткового рівня населення.
2. Особливості регіонального розвитку.
3. Ставка на модернізацію.
4. Стратегія довгострокового розвитку (складалася з чотирьох частин: а) загальні риси стратегії довгострокового розвитку; б) довгостроковий соціальний розвиток; в) довгостроковий економічний розвиток; г) раціональне використання ресурсної бази і охорона навколишнього середовища).

5. Стратегія розвитку західних регіонів країни [7, с. 203-208].

Успіх реформ Китаю пов'язаний не тільки із підготовкою та втіленням плану реформ, а з умінням керівництва країни спрямовувати курс реформ та контролювати його. За своєю суттю реформування китайської економіки має спільні риси з економічними процесами в Японії та Південній Кореї.

Висновки. Оцінюючи світовий досвід розвитку високорозвинених країн та країн, що розвиваються, орієнтуючись на національні особливості України, можна визначити шлях, який найбільше підходить для нарощування темпів економічного зростання та вирішення соціальних проблем. При розробці моделі економічного розвитку, в основі якого стійкі темпи економічного зростання, необхідно враховувати фактори, які безпосередньо впливають на його темпи. В сучасних умовах неможливо абстрагуватися від зовнішніх факторів розвитку, вони відіграють значну роль і мають назву «пастки розвитку» [6, с. 100]. Це такі фактори як: низький рівень продуктивності праці; низький рівень доходів; відсталість системи загальної і професійної освіти; бідність; міжнародна ізоляція. Всі вищезазначені фактори заважають входженню країн, що розвиваються у світове господарство в якості рівноправного партнера. Для України теж можна виділити фактори, які стримують економічний розвиток: низький рівень продуктивності праці; низький рівень доходів (низький рівень якості життя); відсталість та зношеність основних фондів; проблеми забруднення навколишнього середовища; відсутність інвестицій у розвиток людського капіталу.

Економічна модель України повинна враховувати сучасні світові досягнення, орієнтуватися на суспільні цінності третього тисячоліття з його жорсткими детермінантами. На сучасному етапі актуальним залишається завдання реструктуризації економіки та її окремих галузей. Новий етап розвитку України складний і масштабний, пов'язаний із глибокими якісними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя – економічній, соціальній, політичній і духовній.

Список літератури:

1. Баскакова М. Японская экономическая модель / М. Баскакова // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 98-106.
2. Вожжов А. П. Передумови і перспективи „наздоганяючого” розвитку України / А. П. Вожжов, Д. В. Черемісінова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право) – 2011. – 1(52). – С. 14-20.
3. Грешневиков А. Подоплека «устойчивого» развития / А. Грешневиков, М. Лемешев // Независимая газета. – 1.09.2000. – Вып. 164(2226).
4. Грицишен Д. О. Модель стійкого розвитку України: аналіз сучасного стану / Д. О. Грицишен, О. В. Музика // Економіка і організація управління. – Випуск № 1(9). – 2011. – С. 97-107.
5. Москаленко О. М. Ключові чинники випереджаючого економічного розвитку в системі координат сучасного неонінституціоналізму / О. М. Москаленко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (13). – С. 404.
6. Нуреев Р. М. Экономика развития модели становления рыночной экономики : учебное пособие / Р. М. Нуреев. – М. : Инфра, 2001 – 240 с. (Серия «Высшее образование»)
7. Селищев А. С. Китайская экономика в XXI веке / А. С. Селищев, Н. А. Селищев. – СПб. : Питер, 2004. – 240 с.
8. Україна-2015: Національна стратегія розвитку. Економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uspishnaukraina.com.ua/uk/strategy/60/273.html>.
9. Українську економіку відкриють як консервну банку за допомогою ножа під назвою МВФ. Частина 1. Що таке Вашингтонський консенсус? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://unitedua.com/uk/Blogs/Patriot/2008-11-30-Ukrayinsku-ekonomiku-vidkriyut-yak-konservnu-banku-za-dopomogoyu-nozha-pid->
10. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – Вид-во «Логос». – 631 с.
11. Эффективное развитие отечественного производства – единственное условие выхода России из системного кризиса // Газета деловых предложений. – 2000. – № 2. – С. 3.

Мищук О. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье исследуются теоретические основы моделей экономического развития, осуществлен их анализ. Исследованы особенности моделей устойчивого развития, догоняющего развития и опережающего развития. Определены факторы, которые сдерживают экономическое развитие в Украине и формирование модели опережающего развития.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, устойчивое развитие, догоняющее развитие, опережающее развитие.

Mishchuk O. V.

Uman State Pedagogical University Named after Pavel Tychna

THE THEORETICAL BASIS OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT MODELS

Summary

The article researches the theoretical basis of the economic development models by their in-depth analysis. The features of a sustainable overtaking and advanced development models were researched. Defined factors that constrain the economic development in Ukraine and forming of advanced development models.

Key words: economic development, economic growth, sustainable development, overtaking development, advanced development.